

ANTROPOLOGEN ZIJN GEEN TOERISTEN

Jan Abbink

Antropologen hebben een hekel aan toeristen. Die verdienen hun aanwezigheid in exotische landen niet, maar kopen haar. Antropologen moeten dan maar zien hoe ze dat *tourist syndrome* weer doorbreken.

HOLLAND
INTERNATIONAAL

Ook dit voorjaar kon men uit de vakantierubrieken en advertenties in de weekendkranten opmaken dat ons weer een golf van toeristisch imperialisme te wachten staat. Opvallend daarbij is de belangstelling voor 'verre bestemmingen' en voor 'authentieke' vakanties. Toerisme is van alle tijden, getuige reeds de contemporaine inscripties op de pyramiden en graftombes in het Oude Egypte ('*Ramses was here*'). Het is economisch, maatschappelijk en ideologisch gezien van immense betekenis. Gedurende de laatste twintig jaar is het toeristisch toeven ook een post-moderne bezigheid *par excellence* geworden: iedereen reist en wordt geacht te reizen, of althans 'onderweg' te zijn. Het is deel van iemands maatschappelijk prestige en hedendaagse identiteit. Als één van de meest massale alledaagse vormen van cultuurcontact bepaalt toerisme tegenwoordig tot op grote hoogte de populaire beeldvorming van de exotische Ander. Ook heeft het al jarenlang invloed op de cultuur van de post-industriële samenlevingen, waarin allerlei uit hun oorspronkelijke verband gehaalde cultuurelementen zijn toegepast in nieuwe contexten. Dit geldt voor uiteenlopende zaken als mode, shamanisme, sieraden en muziekstijlen. De antropologie, als transcultureel vergelijkende sociale wetenschap die de mate van cultuurverschillen en -overeenkomsten en de veelvoudigheid van de menselijke symbolische expressie onderzoekt, staat op gespannen voet met het toerisme. Vaak komt de vraag op naar de oorzaken van hun rivaliteit, hun rolvermenging of hun geheime verwantschap. Is misschien de antropologie als wetenschap uiteindelijk terug te voeren tot dezelfde toeristische impuls? Aan een universiteit waar ik eens werkte, kon je altijd weer besmuikt commentaar horen bij bepaalde bestuurders als de aanvragen van antropologen voor onderzoek in 'exotische' landen moest worden beoordeeld. 'Dat is toch meer vakantie dan echt onderzoek', kon je ze horen denken. Ten onrechte.

Wat is dan de overeenkomst tussen antropologen en toeristen? Is een antropoloog ook toerist of juist helemaal niet? De antropoloog heeft vrijwel altijd een gloeiende hekel aan de toerist en zijn gedrag. Geeft hij (of zij) daarmee eigenlijk niet meteen zelf te kennen onderhuids ook een 'toerist' te zijn? Komt de ergernis voort uit een herkennen van gelijkgeaardheid? Toerist en antropoloog hebben immers beiden een voorkeur voor 'verre oorden en andere mensen', verblijven tijdelijk in den vreemde, en zijn beiden 'rijk'? De argumentatie die de zogenaamde gelijksoortigheid van antropoloog en toerist benadrukt, vind ik tot op beperkte hoogte heuristisch interessant maar niet meer dan dat. Zoals de discussie over de vraag of de antropoloog en de missionaris een soortgelijke instelling of waarde-betrokkenheid hebben uiteindelijk maar weinig heeft opgeleverd - er zijn wel marginale maar geen frappante overeenkomsten, en de waarde-oriëntatie van de eerste is en blijft absolutistischer en problematischer dan die van de tweede - is ook de modieuze poging de antropoloog of iedere niet-westerse onderzoeker als toerist te bestempelen verspilde moeite. Die conclusie hoeven we nog niet eens te trekken op grond van de ideaal-typische idee dat antropologie 'iets beters' oplevert dan de bekende borreltafelredeneringen over cultuurverschillen, andere mentaliteiten en onderontwikkeling. Ook hoeft ik het wetenschappelijk vertoog hiervoor niet eens te verdedigen als zelfkritisch en falsifieerbaar. Het is in feite genoeg dat de onderzochte subjecten zelf vaak - zij het nadat ze een antropoloog wat beter hebben leren kennen - een duidelijk onderscheid maken tussen toerist en antropoloog.

Ultieme ervaringen

In een recent artikel (1) laat antropoloog David Turton enige mannen van de Mursi, een

kleine etnische groep in een zeer geïsoleerd deel van Zuid-Ethiopië, aan het woord over de bezigheden van toeristen. Turton vroeg hen wat zij denken dat de toeristen doen en ze antwoordden: *'YOU tell us: why do they shoot [=photograph] us? (..) They can't speak our language so we can't ask them why they are doing it. (..) They come with Ethiopian guides who just sit in cars. When the tourists have taken their photos they drive off. We say: "Is it just that they want to know who we are, or what?" We say: "They must be people who don't know how to behave". Even old women come and totter about taking photos. "Is that the way whites normally behave?" That's what we say. Goloñimeri [= Turton], what are they doing? Do they want us to become their children, or what? What do they do with the photographs?'* Een laatste opmerking: *'This photography business comes from your country - where the necklace beads grow. You whites are the culprits. Give us a car and we'll go and take pictures of you.'* Hier ziet men de perplexiteit van mensen in een cultuur die 'toerisme' onbegrijpelijk vindt. Dit vooral op grond van de schending van elementaire regels van reciprociteit: toeristen kunnen en willen niet communiceren, ze nemen iets mee zonder te vragen, ze bekijken de Mursi als objecten, ze maken zich uit de voeten vóór ze ter verantwoording kunnen worden geroepen. Uit dit scherpe commentaar van de

Mursi blijkt overduidelijk de machtsfactor en een soort van 'geweld' dat in zo'n onbemiddelde ontmoeting van *native* en toerist vervat ligt. Het citaat van de Mursi maakt ook duidelijk dat er - ondanks de schijn van het tegendeel - verschil is tussen de activiteit van antropoloog en van de toerist. David Turton, de antropoloog die hen jarenlang onderzocht, werd niet als een probleem gezien. Hij behandelde hen niet als kinderen, 'begreep' hen, en had zijn plaats onder hen verdiend. Antropoloog en toerist hebben dan misschien vaak dezelfde huidskleur en een relatief flinke geldbuidel, maar ze staan tegenover elkaar in hun activiteiten en in hun temperamenten. De 'waar' die een toerist zoekt is een *ultimate experience* van realisme (2). Van 'iets wat nog geen ander voor hem heeft meegemaakt', geconstrueerd uit de illusie van uniekheid van zichzelf en van de configuratie van contacten, vergezichten, koopjes en ontmoetingen die niemand anders - denkt hij - zo heeft ervaren. Antropologen geven hier niet om, hoewel het eventuele gevoel van uniekheid op zich mooi meegenomen is. De waar die zij nastreven is 'kennis'. Het verkrijgen hiervan kan evenzeer met dominantie en latent geweld gepaard gaan, maar een dergelijke werkwijze zal de betrouwbaarheid van de kennis navenant beïnvloeden. Antropologen proberen dus het *tourist syndrome* te doorbreken. Dit is niet altijd gemakkelijk,

**foto: Willem Mes /
Hollandse Hoogte -
Masai werkend voor
toeristen op het
strand.**

omdat sommige groepen al door en door voor-geprogrammeerd zijn door het toerisme.

Onbeschoftheid

Aan het begin van veldwerk onder de Surma, in de buurt van de Mursi levend, werd mij het leven bijna onmogelijk gemaakt door 'opdringerig' gebedel om geld, medicijnen, scheermessen en sieraden. Fotograferen zonder betaling werd mij verboden. Dit - overigens geheel voor-spelbare - gedrag was het resultaat van groepjes toeristen die in de jaren voor mijn aankomst onder de Suri waren geweest. (Ik had vergelijkingsmateriaal in een naburige groep die ik twee jaar eerder had bestudeerd en die niets van dit soort gedrag vertoonde). De toeristen waren vooral geïnteresseerd in de lichaamsdecoratie van de Surma-mannen en de lipschotels van de vrouwen, en hadden zich gedragen zoals de Mursi hierboven aangaven. De Surma reageerden op het gedrag van de toeristen met het op agressieve manier afdwingen van een soort wederkerigheid. Ze eisten van hen altijd meteen geld of goederen en betaalden hen zo met gelijke munt terug voor hun eenzijdige belangstelling en objectiverende blik. Zij waren hierin zo succesvol dat zij het *tourist realism* wreed verstoorden: zij 'gedroegen zich niet', zij

'... nobody, of course, dislikes a tourist more than another tourist.', David Turton

'gingen te ver'. Geen enkele toerist die de Suri bezocht, wil ooit nog naar hen terug en klaagt steen en been

over de 'geldzucht en onbeschoftheid' van deze groep.

Een onderzoeker die langer blijft, de taal en de cultuur wil leren en van deze mensen afhankelijk wordt, moet het bij de Surma bestaande stereotype van de blanke als toerist doorbreken, hetgeen uiterst moeilijk is. Het lukt alleen door gedragskenmerken te ontwikkelen die het tegenovergestelde zijn van die van toeristen: aanpassing, taal leren, sociale contacten aangaan, poging tot 'dialogue', zelf assertief gedrag ontwikkelen, en niet opgeven door weg te gaan. Door hun langere tijd in het veld en hun goede onderzoeksmethodiek lukt zo'n herdefinitie van de situatie ook vaak, maar dan nog blijft het moeilijk om zonder problemen onderzoek te doen. De beeldvorming over buitenlandse bezoekers of onderzoekers is de moderne variant van een oud probleem. Vroeger waren er, voordat een onderzoeker aankwam bij een groep mensen, al handelaren, missionarissen of bestuursambtenaren geweest. Nu zijn het de toeristen die een nieuwe dimensie van commercie en oppervlakkigheid aan de 'ontmoeting van culturen' toevoegen, en het probleem voor onderzoekers dienover-

eenkomstig vergroten. Het is trouwens verrassend dat de verschillen tussen de toeristische en de wetenschappelijke (niet alleen de antropologische) activiteit nog weinig zijn onderzocht (3).

Geweld

Het bovenstaande zou graag willen suggereren dat de epistemologische positie en de 'praxis' van de antropoloog en de toerist sterk verschillen. Wat ik daartoe te berde heb gebracht, is allemaal niet nieuw. Het is duidelijk dat toerisme of antropologiebeoefening geen vanzelfsprekend recht is. We komen in feite meestal onuitgenodigd bij een groep mensen aan. Echter, bij de bezochten wordt de ergeris sneller uitgedrukt tegenover toeristen dan tegenover antropologen. De antropologen doen meer dan toeristen om hun recht van verblijf bij een onderzoekspopulatie te verdienen, door bijvoorbeeld met en onder de bezochte personen te leven en een gelijkwaardigheid te laten doorklinken in hun geschreven werk. Zij geven niet voortdurend een onberedeneerd oordeel over waargenomen gedrag in het licht van hun eigen persoonlijkheid of cultuur of de amusementswaarde ervan. Ook smijten zij niet met geld (hebben ze nauwelijks). Toeristen verdienen hun aanwezigheid niet, maar kopen de ergeris van de lokale bevolking af.

De toeristische blik bestaat bij de gratie van het niet-betrokken zijn - het géén verbanden leggen, het géén vragen stellen, het níét zien van de overeenkomsten die er tussen henzelf en de mensen van zeer verschillende culturen bestaan, het onbelemmerd door sociale verplichtingen en bindingen tot zich nemen van vluchtige indrukken, landschappen, culinaire en seksuele ervaringen. Dit heeft soms zijn charmes, maar het is de negatie van de *coevalness* (J. Fabian's onvermijdelijke term) en van de (poging tot) dialoog. De toeristische blik bevestigt door haar verleidelijke liminaliteit de consumptieve houding bij uitstek van de post-moderne mens, pathetisch product van een nog immer expanderende kapitalistisch-industriële cultuur.

De hedendaagse antropologie is zich, méér dan enige andere sociale wetenschap, bewust van de eigen problematische herkomst en wetenschappelijke positie. Zij poogt tot vollediger begrip te komen, tot overbrugging van de door ruimte en tijd gecreëerde afstand tussen mensen. Dit is weliswaar een moeizame opgave en uiteindelijk ook verbonden met machtsverschillen en eigen conventies van representatie, maar de antropoloog stelt dit alles in ieder geval nog ter discussie. De toerist niet. Toerisme is een direct resultaat van ongelijke machtsverhoudingen die een deel van de

mensheid in staat stellen het andere te bezichtigen, te annexeren, te 'commodificeren'. Bovendien zijn de gevolgen van toerisme voor de bezochte samenleving altijd *short-term gain, long-term loss*. Er zijn morele aspecten die men als antropoloog niet kan negeren, maar als toerist wel. Een toerist heeft per definitie geen boodschap aan het effect van zijn of haar aanwezigheid en aan een 'verantwoorde dialoog'. Slechts in zeer weinige gevallen - wellicht de Balinezen, of de Maasai (2) - weet men in de lokale samenleving het verschijnsel toerisme in te kapselen in de eigen cultuur, vaak door strikte scheiding van de publieke (opgevoerde) cultuur en de privé (eigen en besloten) cultuur. Uiteindelijk is de zin van toerisme buiten de eigen cultuur beperkt: het is een combinatie van het epateren van de macht van het geld, een flinke dosis arrogantie, en *non-commitment*. Toeristen zijn de echte *freischwebenden*.

Per definitie is het als toerist niet mogelijk om een normale socialiteit - dat wil zeggen minimale wederkerigheid - te bewerkstelligen.

Er zit, om het met Mudimbe's woorden te zeggen (4), een veel grotere dosis 'geweld' in de toeristische ontmoeting dan in de antropologische. Blijft u dit jaar toch gewoon dicht bij huis...

Noten

1. D. Turton - Anthropology on television: what next? - In: P.I. Crawford and D. Turton (eds.) - *Film as ethnography*. - Manchester / New York : Manchester University Press, p. 283-299. Zie ook de Granada ('Disappearing world') film *Nitha* (1991).
2. E. Bruner and B. Kirschenblatt - Maasai on the lawn: tourist realism in East Africa. - In: *Cultural Anthropology* 9 (1994) 2, p. 435-470
3. Economen, geografen of geologen gaan meestal veel grover te werk, zonder enig ontzag voor lokale gevoeligheden. Vgl. het incident in M. Bollig - *Die Krieger der Gelben Gewehre*. - Munster / Hamburg: Lit Verlag, 1992, p. 224. Een Brits geologisch team wilde een heilige berg van de Pokot-bevolking in Kenia onderzoeken, maar werd tegengehouden door rituele leiders omdat men niet zomaar - als vreemden en zonder overleg - die berg kon betreden. De geologen schakelden vervolgens de Keniaanse politie in om met geweld toegang te krijgen.
4. V.Y. Mudimbe - Race and science. - In: *Transition* 64 (1994) p. 68-76 □

Jan Abbink is verbonden aan de Vakgroep Culturele en Sociale Antropologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen en aan het Afrika Studiecentrum van de Rijksuniversiteit Leiden.

SUBSIDIES

Training en mobiliteit van onderzoekers (TMR)

Het TMR-programma van de EG wordt geïmplementeerd via vier activiteiten: onderzoeknetwerken; toegang tot grote installaties; opleiding door onderzoek; en begeleidende maatregelen. Met dit laatstgenoemde onderdeel wordt beoogd de communicatie tussen onderzoekers onderling en met de industrie te bevorderen, het stimuleren van jonge onderzoekers (35 jaar of jonger), en het publiceren van resultaten van het TMR-programma en haar voorgangers. De begeleidende maatregelen omvatten de volgende evenementen:

- euroconferenties - hooggekwalificeerde bijeenkomsten met een centraal thema en handelend over een nieuwe geavanceerde technologie;
- summer schools - geavanceerde trainingscursussen voor jonge onderzoekers op post-graduate en post-doctoral niveau;
- praktische trainingscursussen - trainingscursussen waarbij het opdoen van praktische technieken en substantiele 'hands-on' of veldervaring centraal staan.

Voor de periode 1995-1998 is voor de euroconferenties 18,6

miljoen ECU beschikbaar, voor de summer schools 6,7 miljoen en voor de praktische trainingscursussen 6,3 miljoen. Informatie over de financieringsmogelijkheden voor deze activiteiten kan onder vermelding van 'Information Package for Euroconferences, Summer Schools and Practical Training Courses' worden aangevraagd bij: TMR, EC, DGXII-G, Mr. E. Whitehead / Ms. I. Brach, Office 5-34, Rue Montoyer 75, B-1040 Brussel, fax. 00 32 2 29 569 95 / 632 70. Voor meer informatie over het TMR-programma kunt u terecht bij Petra J.M. Smits van EG Liaison, tel. 070 - 346 72 00.

Azië-onderzoekers

Het IIAS stelt jaarlijks een beperkt aantal beurzen beschikbaar voor uitmuntende gepromoveerde (Nederlandse) wetenschappers die Azië-onderzoek verrichten in het buitenland. De beurzen zijn voor een periode van maximaal twee maanden en zijn bedoeld ter verlichting van reis-, verblijfs- en/of onderzoekskosten. Informatie: IIAS, Postbus 9515, 2300 RA Leiden, tel. 071 - 27 22 27, fax 071 - 27 41 62. □